

Курило В. С.

*доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
(м. Старобільськ)*

Караман О. Л.

*доктор педагогічних наук, професор,
директор навчально-наукового
інституту педагогіки і психології
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка».
(м. Старобільськ)*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ-ЖЕРТВ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Уже четвертий рік поспіль на сході України триває війна. Вона стала психотравмуючим фактором для багатьох людей й особливо дітей, що перебували й досі перебувають у зоні бойових дій.

Наразі гібридна війна на Донбасі, її передумови, складники, наслідки, перспективи реінтеграції стали предметом міждисциплінарних досліджень українських учених. Зокрема, досліджуються *соціально-педагогічні* (О. Алексеєва, К. Дуванська, К. Ігнатенко, І. Трубавіна) та *психологічні* (В. Макаров, Н. Максимова, Л. Мельник, Ю. Пилипас та ін.) характеристики дітей та молоді, що зазнали травматизації внаслідок військової та інформаційної агресії; особливості *поведінки* дітей-жертв військових подій на Донбасі (П. Волошин, Г. Кукуруза, Н. Марута, Т. Проскуріна, Л. Шестопалова) тощо.

Метою тез стало визначення соціально-педагогічних і психологічних особливостей дітей, які стали жертвами війни на Донбасі, як основи для розробки ефективних змісту і технологій соціально-психолого-педагогічної роботи з ними для подальшої успішної соціалізації і розвитку.

Аналіз праць зазначених вище вчених дозволяє нам стверджувати, що однозначних наукових уявлень щодо соціально-педагогічних і психологічних

особливостей дітей у зв'язку з пережитими ними подіями не існує. Але дослідники сходяться на думці, що вони залежать від: 1) характеру й глибини травматичних подій, які діти зазнали під час війни, 2) емоційно-психологічного стану (внутрішня характеристика) та 3) поведінки (зовнішній прояв) дітей, зумовлених пережитими травматичними подіями, та можуть негативно впливати на процес розвитку особистості на всіх рівнях.

Так, група учених Українського католицького університету узагальнила **травматичні події, які діти зазнали під час війни**. Серед них: вимушені покинути своє місто чи селище, озброєні люди насильно проникли в будинок, дім обстріляли, розпад сім'ї через війну, член родини перебуває в ув'язненні, член родини пішов воювати, член родини отримав поранення або загинув під час бойових дій, стрілянина на дуже короткій відстані, залишалися довго в підвалі протягом тривалого обстрілу, відчуття сильного холоду, відчуття сильного голоду, бачив поранених, бачив убитих, допомагав нести поранених або мертві тіла, бачив когось закатованого, бачив жертв зґвалтування або сексуального насильства, бачив багато вбитих людей одразу, отримав поранення, був живим щитом для солдатів, зазнав погроз, думав, що загине [1, с. 7].

Узагальнений перелік **емоційно-психологічних станів дітей**, які пережили травматичний досвід під час війни, знаходимо в наукових розвідках Л. Мельник та Ю. Пилипас та ін. Так, до основних проявів емоційно-психологічних станів дітей вчені відносять: дратливість, тремтіння, страхи, хвилювання, тривогу, боязнь виходити на вулицю, усамітнення, депресію, плаксивість, небажання бавитися, неспокійність, розсіяність уваги, порушення сну, кошмари, воєнні теми в іграх, реакцію горя, страх смерті членів сім'ї, втрату інтересу до повсякденної діяльності, примхливість або швидку зміну настрою, образливість, порушення ідентичності, сором, низьку самооцінку, почуття провини, незахищеності, страх майбутнього, гнів, агресію, відчуженість та ізоляцію від оточуючого середовища, сум. У дітей можуть виникнути проблеми з навчанням, увагою, можливістю

запам'ятовувати інформацію, психосоматичні порушення (такі, як логоневроз (заїкання), енурез (нетримання сечі), бронхіальна астма, нейродерміти та ін.) [1, с. 12; 2, с. 10 – 13].

Емоційно-психологічні стани впливають на **особливості поведінки дітей**, які пережили травматичні події під час війни.

Дослідники поведінки дітей-жертв військових подій на Донбасі П. Волошин, Г. Кукуруза, Н. Марута, Т. Проскуріна, Л. Шестопалова виділяють два типи поведінки дітей, що пережили психотравмуючу ситуацію: інтерналізована, спрямована «всередину» особистості, та екстерналізована, спрямована на інших [3, с. 63 – 68].

Визначення соціально-психолого-педагогічних особливостей дітей-жертв війни на Донбасі на основі описання травматичних подій, спричинених війною, та характеристики емоційно-психологічних станів і поведінки дітей шкільного віку стане підґрунтям для розробки змісту і технологій комплексної соціальної, психологічної та педагогічної роботи з дітьми, що стали жертвами гібридної війни на Донбасі.

Література

1. Діти і війна: навчання технік зцілення : навч. посіб. / Ін-т психічного здоров'я Українського католицького університету : Вид. серія «Психологія. Психіатрія. Психотерапія. – 98 с.

2. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Л. А. Мельник та ін. ; за ред. Л. С. Волинець. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. – 72 с.

3. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник / за ред. К. Б. Левченко, В. Г. Панок, І. М. Трубавіної. – К. : Агентство «Україна». – 2015. – 176 с.